

dr. Fazekas Csaba: Trianon mítoszai – részletek*

Az alábbiakban a Trianonnal kapcsolatos „mítoszok” egy részét kívánjuk csokorba gyűjteni, értelemszerűen a teljesség igénye nélkül, inkább csak tézisszerűen, nem azért, hogy megválaszoljuk a „gyakran ismételt kérdéseket”, sokkal inkább, hogy kiindulópontokat adjunk egy lehetséges, múlttal való kiegyezésmodellhez. A Trianon-legendák aprólékos elemzésével nem foglalkozhatunk, részben az említett szempont miatt, részben pedig azért, mert körültekintően feltárta már a történetírás.¹ Vagyis nem arra kívánunk kitérni, milyen szerepet játszottak egyes elemek a Trianon-legendárium kialakulásában, melynek bizonyos alappal bíró, felnagyított, illetve teljesen délibábos elemei is újra és újra megfogalmazódnak. (Például a békeszerződés súlyosságának összefüggése Clemenceau-nak a magyar menyéhez fűződő viszonyával, az Ipoly és a Ronyva hajózható folyókként való feltüntetése, Apponyi beszédének hatása, a román titkosszolgálat által „mozgósított” nők befolyása stb.) Inkább azokat a kérdéseket próbáljuk csokorba gyűjteni, amelyek valóban komoly történelmi töprengések kiindulópontjaiként, a történelemtanításban, illetve az egyre inkább historizáló érveket felvonultató közéleti diskurzus során megfogalmazódnak.

A legnagyobb büntetés?

A Trianonnal kapcsolatos diskurzus visszatérő eleme, hogy Magyarországot érte a legsúlyosabb (nyilván az igazságtalansággal összefüggő) büntetés, arányait tekintve „tőlünk” (vö. **Kié a trianoni béke?**) vették el a legtöbb területet. Mindez számszerűen is vitatható, hiszen az első világháborúban vesztes országok közül például Törökország területi veszteségei is kiemelkedően súlyosak voltak, és az eltérő adottságú (területű, népesség-összetételű stb.) országok összehasonlítása nem egyszerű feladat. De talán nem is ez a legfontosabb, hiszen

* A tanulmány teljes szövege elolvasható a <http://www.tte.hu/egyezzunkki/honlapon>.

¹ A könyvtárnyi Trianon-szakirodalom historiográfiai áttekintése nem lehetett feladatunk, dolgozatunkhoz átfogó (illetve „pars pro toto”) jelleggel használtuk Ablonczy Balázs tanulmányait: Trianon-legendák. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhit*ek a 20. századi magyar történelemről. Osiris, Budapest, 2002. 132–161.; ill.: Trianon-problémák. In: *Kommentár*, 2007. 4. sz. [Online: www.kommentar.info – 2010. február.]; valamint Romsics Ignác monográfiáját: A trianoni békeszerződés. Budapest, 2001; továbbá a Zeidler Miklós által szerkesztett nagyszabású forrásgyűjteményt: *Trianon. Nemzet és emlékezet*. Budapest, 2003.

például a maradék Ausztriának is át kellett élni a nagyhatalomból kis állammá válás traumáját. Sokkal lényegesebb, hogy a „legnagyobb büntetés” mítosza kiegészíti a Trianonnal kapcsolatos érzelmvilágot. Sokkal inkább arra kellene irányítani a figyelmünket, hogy függetlenül a „vesztésglistán” elfoglalt helyezéstől, a történelmi Magyarország felbomlása teljesen új körülmények közé állította a térséget, benne a (most már határon túliakkal is számolni kénytelen) magyarságot.

Ki a felelős?

A leggyakrabban felmerülő, a kérdés feltevői által minduntalan megválaszolni próbált kérdés. A magyar történelmi emlékezet kisebb súlyú kudarcok, megpróbáltatások esetén is hajlamos azonnal „felelősöket”, rosszabb esetben „bűnbakokat” keresni. Trianon traumája olyan sokkoló volt a diktátumot aláírni kénytelen Magyarország számára, hogy a feldolgozásához mindenképp találni kellett egy vagy több felelőst, akinek a nyakába lehet varrni a történeteket, egyúttal igazolva azt is, hogy nem „mi” követtük el a Trianonhoz vezető lépést vagy lépéseket.

A felelős/bűnbak keresés önmagában elhibázott magatartás, függetlenül attól, hogy mennyi az igazságtartalma a felelősök megjelölésének. A trianoni békének ugyanis elsősorban okai voltak, a felelőskeresés inkább csak az önigazolás kielégítésére alkalmas. Az okok feltárása és megnevezése fontos történelmi feladat. A felelőskeresés inkább a politikai mezőben értelmezhető, hiszen a megnevezett bűnbakkal szemben pozicionálja a beszélőt.

Nézzünk meg néhány, leggyakrabban nevesített „felelőst”.

A dualizmus kori magyar nemzetiségi politika felelőssége

Az összes bűnbakképző mechanizmus közül ennek van a legtöbb kapcsolata a valósággal, a kérdés tehát körültekintően tisztázandó. A magyar nemzetiségi politikát két szélsőséges és egy, a kettő közötti nézőpontból minősítették már felelősnek Trianonért: szélső jobboldalon gyakran tartották túl engedékenynek ezt a nemzetiségi politikát, keményebb fellépést, magyarosítást szorgalmaztak. Ma már ritkán fogalmazódik meg az 1960–70-es években még hivatalos körökben elterjedt, önmarcangoló nézet, mely szinte kizárólag a „magyar uralkodó osztály” nacionalizmusa, türelmetlensége nyakába varrta az első világháborús szerepvállalást és az ország felosztását. A kettő között található nézőpont viszont felvethető és végiggondolandó. Kétségtelen ugyanis, hogy az első világháborús vereség következménye mindenképpen a területi veszteség lett volna, de jogos az az észrevétel, hogy a dualizmus kori magyar állam türelmetlen volt a nemzetiségek iránt, az „egy politikai nemzet” koncepciója pedig az 1890-es

évektől az egyre korszerűtlenebb politikai berendezkedés keretei között a nemzetiségekkel szembeni türelmetlen intézkedésekkel (Lex Apponyi stb.) párosult. Abban az országban, ahol a lakosság mintegy fele már nem magyar ajkú volt, előbb-utóbb elkerülhetetlenné vált a – területi és kulturális – autonómiák valamiféle föderatív rendszerének végiggondolása. A magyar politikai elit a történelmi Magyarország eszméjét csak a magyarság vezető szerepének fenntartásával tudta párosítani. Kérdés persze, hogy egy türelmesebb, a nemzetiségek kulturális és politikai jogait jobban respektáló politika mérsékelte volna-e a háborús vereség nyomán az ország területi veszteségeit, az viszont bizonyos, hogy Trianonban nemcsak a határon túlra került magyarságot csatolták el (a mi figyelmünk érthetően erre fókuszálódik), hanem románok, szlovákok, szerbek stb. tömegeit is. A nemzetiségek az első világháború előtt még kevésbé gondolkodtak a Monarchiából való kiválás alternatíváján, ezt (önálló nemzetállamok kialakítását, a határon túli „anyaországgal” való egyesülést) egy magukénak már nem érzett birodalomért való háborúskodás felerősítette. A dualizmuskori nemzetiségi politika felelőssége távolról sem kizárólagos, és pontosan illeszkedik a megreformálatlanul maradt '67-es rendszer századforduló utáni problémáiba, arról nem is beszélve, hogy hasonló nagyságrendű nemzetiségi kérdéssel egyik európai államnak sem kellett megbirkóznia.

Tisza István felelőssége

Ritkábban vetődik fel, mint az alább következőké, pedig a gondolat logikus: Tisza emblematikus figurája lett a hadba lépésnek (Ady szavaival: ő lett a „gyújtogató, csóvás ember”), amellyel szemben ugyan voltak kifogásai, de az esetleges katonai győzelemtől a dualizmus (és benne Magyarország akkori) pozícióinak megerősítését remélte. Egész Európa háborús mámorban úszott, a várható következményekre csak kevesen figyelmeztettek. Tisza és kormánya összességében aligha tudta volna elérni a háborúból való kimaradást, felelőssége inkább (vö. **A dualizmuskori magyar nemzetiségi politika felelőssége**) a dualizmus rendszerének bebetonozási kísérletében ragadható meg. A német szövetséggel a Monarchia s benne Magyarország sorsa a háború kimenetelének kiszolgáltatottja lett. Ha össze kell hasonlítani az 1918 októbere előtti és utáni kormányok felelősségét Trianonért, az előbbi bizonyosan súlyosabb, még ha árnyalt megközelítéssel, a kényszerpályák feltérképezése folytán meggyőződhetünk arról, hogy nem kizárólagos ez a felelősség. Tisza miniszterelnökként kifejtett tevékenységét az sem helyezheti más megvilágításba, hogy az őszirózsás forradalom idején merénylet áldozata lett. Bár az utóbbi elem alkalmas személynek mitizálására, korábbi politikai pályafutásának megítélését azonban nem befolyásolja.

Az őszirózsás forradalom és vezetői, Károlyi, Jászi felelőssége

Talán a leggyakoribb bűnbaknak Károlyit szokták kikiáltani (politikailag elfogult vélemények keretében), mondván, hogy „lefegyverezte” az országot, kiszolgáltatta a környező országok étvágyának, vakon bízott az antantban stb. Az 1918. október 31-én hatalomra kerülő Károlyi Mihály és kormánya a rendelkezésére álló néhány hónapban aligha lett volna abban a helyzetben, hogy fegyveres erővel sikeresen őrizze meg a történelmi Magyarország integritását vagy legalább annak nagyobb részét. (A helyi ellenállási mozgalmak – pl. Balassagyarmat esetében – lokális jellegűek maradtak.) Igaz, hogy Linder Béla november 9-én „nem akart több katonát látni”, azonban tegyük hozzá, hogy a háborútól megcsömörlő és szétszéledő katonák egy éppen szétesett birodalom katonái voltak. Károlyi diplomáciai úton elért amennyit tudott, más kérdés, hogy a neki tett ígéreteket az antant nem tartotta be – de vélhetően más magyar kormányzat is ugyanerre a sorsra jutott volna. Károlyi tragédiája, hogy modernizációs erőfeszítéseit (demokratikus köztársaság, szabadságjogok garantálása stb.) a legrosszabb időszakban fejtette ki, a külpolitikai körülmények folytán esélye sem volt a sikerre. Felvethető viszont a kérdés, hogy ha nem kerül hatalomra a Tanácsköztársaság, egy demokratikus, köztársasági kormány mennyit tudott volna elérni a határok módosításában – ez persze pusztá spekuláció, de feltételezhető, hogy kisebb sikereket elérhetett volna. A Vix-jegyzékkel azonban az antant azt igazolta, hogy csak az ultimátumok nyelvén tárgyal a magyarokkal, romba döntve ezzel Károlyi kísérletét, kiszolgáltatva személyét a két világháború közötti időszak, illetve a későbbi jobboldal bűnbakkeresésének. (Pedig adott esetben még a fegyveres honvédelem eszközétől sem zárkozott el.)

A Tanácsköztársaság felelőssége, illetve „pozitívumai”

Az a vélekedés bizonyosan túlzás, hogy a kommunista diktatúráért érte kivételesen súlyos megtorlás Magyarországot. 1919. március 21. előtt már megszűletett a döntés a történelmi Magyarország feldarabolásáról, Kun Bélának uralma ezt annyiban befolyásolta, hogy Magyarország nem jelenhetett meg a békekonferencián érdekei érvényesítésére. Paradox módon épp a jobboldali, revizionista nézetek szokták megemlíteni a Vörös Hadsereg ellentámadását, amely függetlenül attól, hogy nem a magyarság védelmét, hanem a proletárdiktatúra rendszerének védelmét és expanziós kísérletét jelentette, sikeresen ellenállt a kisantantnak – mindez azt is sugallja, hogy meg lehetett volna tisztítani a megszállt területeket. Ne feledjük azonban, hogy a Vörös Hadsereg sikerei nagyon is viszonylagosak voltak, továbbá tartós területszerzésre hosszabb távon kevésbé lettek volna alkalmasak.

A „gyakran ismételt kérdések” persze gyakran újabbakkal is kiegészülnek. Gyakori ismételtetésük mellett a történész, illetve a történelem iránt érdeklődők részéről a válaszok ismételtetése (vagyis a történelmi múlt tényyszerű felidézése) legalább ennyire fontos feladatnak látszik.

Lőrinc László: Trianon és a zsidók

Az utóbbi időben reneszánszát éli az a '20-as évekből eredő vád, hogy Trianonról a „zsidók” tehetnek. Ez tulajdonképpen több állításból áll össze. Az első, hogy a zsidók nem magyarok, sőt, különálló, a keresztény magyarral szemben álló társadalmat alkottak. Erre épül aztán az a vád, hogy a zsidók ezért nem is vették ki részüket a világháború nemzeti élet-halál harcából. E konstrukció további szerves eleme, hogy a világháború végén, a döntő pillanatban zsidók voltak hatalmon (1918/1919), és e hatalmat – szándékosan, közönyösségből vagy tehetetlenkedésből – a magyar önvédelem szétzilálására használták fel, illetve hogy (mindebből következően) számukra közömbös a trianoni döntés, netán éppen haszonélvezői annak.

Az állítássorozat társadalom-lélektanilag teljesen érthető: ahogy a közép-korban a nagyobb járványokért szívesen tették felelőssé a zsidókat, éppúgy tűnt megfelelő traumafeldolgozási megoldásnak a trianoni bűnbakteremtés. Történelmileg azonban az állítássorozat minden eleme hibás.

„A zsidók nem magyarok, sőt velük szemben álltak”

Ami az alapállítást, a zsidók magyarelles szembenállását illeti, elmondható, hogy 19. századi asszimilációjuk ugyan nem volt teljesen befejezett, a gyanakvás és elzárkózás mindkét oldalon végig jelen volt, mégis jelentős sikereket is felmutatott. Már a reformkor és a szabadságharc gazdasági életében fontos szerepe volt zsidó pénzembereknek a Lánchíd, a vasút, a Kossuth-bankók finanszírozásában. A zsidó (származású) civilek és honvédek szabadságharcban játszott szerepét jutalmazta aztán a magyar országgyűlés az emancipáció 1849-es kimondásával, és ezt „honorálta” később Haynau e rendelkezés eltörlésével, ezer zsidó honvéd császári seregbe sorozásával, illetve az izraelita közösségekre külön kivetett hadisarccal, amit azzal indokolt, hogy ők „érzelmeik és gonosz cselekvésmódjuk által az ottani forradalmat, mely az ő közreműködésük nélkül soha nem nyerhetett volna olyan kiterjedést, előmozdították”.¹ A zsidó (származásúak) némelyikének jelentős szerepe volt a későbbi nemzeti politikában is, Falk Miksa például a döblingi Széchenyi István majd a kiegyező Deák

¹ Lásd Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001. 55.